

שעכשיו קרבנו המקום לעבודתו.

ודורש את הפרשה שאומרים מביאי הביכורים [בפרשת "כי תבוא" מ"ארמי אובד אבי", עד שיגמור כל הפרשה כולה.

גמרא:

תנו רבנן: אם היה הבן חכם, בנו שואלו לאב. ואם הבן אינו חכם, אשתו שואלתו. ואם לאו, הוא שואל לעצמו.

ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח, שואלין זה לזה.

שנינו במשנה: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים.

מתקיף לה רבא: אטו כל יומא לא סגיא דלא מטבילא חדא זימנא? וכי בכל יום חייבים להטביל פעם אחת, שאתה אומר "אנו מטבילין פעם אחת".

אלא אמר רבא: הכי קתני: שבכל הלילות אין אנו חייבין לטביל אפילו פעם אחת. הלילה הזה שתי פעמים.

מתקיף לה רב ספרא: וכי הטיבול שתי פעמים שאנו עושים הוא חיובא? והלא רק משום היכר לדרדקי לתינוקות אנו עושים כך?

אלא אמר רב ספרא: הכי קתני: אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים.

שנינו במשנה: מתחיל בגנות ומסיים בשבח.

והוינן בה: מאי בגנות? באיזה גנות הוא מתחיל.

ומשנינן: רב אמר: "מתחילה עובדי עבודת גילולים היו אבותינו".

ושמואל אמר: "עבדים היינו".

אמר ליה רב נחמן לדרו [שם עבדו] עבדיה: עבדא דמפיק ליה מריה לחירות שאדונו הוציא אותו לחירות, ויחיב ליה כספא ודהבא ונתן לו כסף וזהב, מאי בעי למימר ליה? מה עליו לומר לאדונו.

אמר ליה עבדו: בעי לאודווי ולשבוחי צריך להודות לו ולשבחו.

אמר ליה רב נחמן: פטרתן מלומר "מה נשתנה"!

פתח ואמר: עבדים היינו" והמשך ההגדה. כלומר, כך עשה לנו הקב"ה שהוציאנו ממצרים, ועלינו להודות לו ולשבחו.

מתניתין:

רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר

שלושה דברים אלו בפסח, שלא פירש טעמן קטז-ב של שלש המצות דלהלן, לא יצא ידי חובתו.

ואלו הן: פסח, מצה, ומרור. (35)

בפסח לא יצא ידי חובתו. ואלו הן, פסח מצה ומרור וכו', והדברים האלו כולן הם הנקראים

35. כתב הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ה: כל מי שלא אמר שלושה דברים אלו

וכך הוא חייב לומר:

א. פסח, על שום שפסח המקום על בתי אבותינו כמצרים [שנאמר "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים"].

ב. מצה, על שום שנגאלו אבותינו ממצרים בחפזון ולא הספיק אז⁽³⁶⁾ בצקם להחמיץ. [שנאמר "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ"].⁽³⁷⁾

ג. מרור, על שום שמררו המצריים את חי אבותינו במצרים. שנאמר "וימררו את חייהם".

[עד כאן דברים שחייב לומר].

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. שנאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר: בעבור זה עשה ה'".

לי בצאתי ממצרים". ומשמע, לי עצמי, ולא רק לאבותינו.

ואומר: לפיכך, אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלם למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו: הוציאנו מעבדות לחרות, מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפניו הללויה! היינו, את ההלל המתחיל ב"הללויה".

עד היכן הוא אומר את חלקו הראשון של ההלל, שאומרים עתה קודם הסעודה?

בית שמאי אומרים: עד "אם הבנים שמחה". מזמור ראשון בלבד.

ובית הלל אומרים: גם "בצאת ישראל", עד סופו "חלמיש למעינו מים".

הגדה. ובתוספות פירשו שבפסח כתוב מפורש בתורה "ואמרתם זבח פסח", ולומדים בהיקש למצה ומרור.

36. בהגדת ארזי הלבנון [ח"ב עמוד קצ"ג] מביא בשם הגרי"י רודרמן, שמקשה אם הטעם הוא שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, אם כן, מדוע אברהם אבינו אכל מצות כמבואר במדרשים, והלא עדיין לא היתה קיימת הסיבה לאכילת מצות? ותירצו על כך שאכלו על שם העתיד. והוסיף הגרי"י רודרמן שכמו כן מצינו במדרש בטעם מצות תכלת בציצית, מפני שהתכלת דומה לעשבים ועשבים לים, וים לרקיע ורקיע לקשת, וקשת לענן וענן לכסא הכבוד [במדבר רבה יד, ג,], וקשה על כך הרי הגמרא בבבא מציעא ס"א עמוד ב' אומרת שהקב"ה אומר אני שהבחנתי במצרים בין בכור

למי שאינו בכור, אני עתיד להפרע ממי שתולה "קלא אילן" [מין צבע תכלת שמחירו זול] בכגדו ואומר שזה תכלת [שמחירו יקר], ומשמע שהצבע שלהם אותו דבר, ואם כן מדוע באמת לא הכשירה התורה קלא אילן לציצית, הלא גם הוא דומה לעשבים וכי, אלא בהכרח שלמצוות התורה ישנם טעמים רבים, חלקם ידועים לנו וחלקם לא ידועים, ולכן אף שמחמת הסבר זה, היה צריך להיות שקלא אילן יהיה כשר, בכל זאת מחמת הטעמים האחרים הוא פסול, וכמו כן לגבי אכילת מצה, אף שכתבה התורה שהטעם משום שלא הספיק בצקם, מכל מקום ישנם טעמים נוספים לכך, והטעמים האלו היו שייכים גם לפני יציאת מצרים.

37. הראשונים מקשים על הפסוק "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא

וחותם, מסיים את ההגדה בברכת הגאולה.

גמרא:

ונחלקו תנאים בנוסח ברכה זו,

אמר רבא: צריך שיאמר מקרא זה "ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו" [דברים ו כג]. שמכאן אנו למדים שצריך להראות עצמו כאילו הוא יצא משם, שאף אותנו גאל הקב"ה.

רבי טרפון אומר: מברך "ברוך אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים". ולא היה חותם בסופה ב"ברוך" לפי שהיא ברכה קצרה, שאין בה אלא הודאה בלבד, ודומה לברכת הפירות והמצוות שאינה מסתיימת בברוך.

אמר רבא: את המצה צריך להגביה בשעה שהוא אומר "מצה זו שאנו אוכלין", כדי להראותה למסובים ולחבב את המצוה בעיניהם.

רבי עקיבא אומר: צריך להוסיף בה דברי ריצוי ובקשה, והרי זו ברכה ארוכה. ולכן צריך גם לחתום בה.

וכן את המרור צריך להגביה כשהוא אומר "מרור זה שאנו אוכלין".

וזה נוסח התוספת: **כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו, יגיענו למועדים ולרגלים אחרים** (38) **הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנים עירך וששים בעבודתך, ונאכל שם [מן הפסחים ומן הזבחים] בו' (39) עד ברוך אתה ה' גאל ישראל.**

אבל את הברש של שני התבשילים שבקערה [שאחד מהם זכר לקרבן פסח] אין צריך להגביה כשהוא אומר "פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש היה קיים", שהרי אינו אומר "פסח זה".

להשתמש בו לאחר זמן, בזמן שיהיה מותר בהנאה, השמירה הזו אינה נחשבת להנאה.

חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה", ומשמע שאם היו יכולים להתעכב היו מחמיצים את הבצק, והלא מצד איסור חמץ היו אסורים בכך. ומתרץ הר"ן שבפסח מצרים היו אסורים בחמץ רק בליל ט"ו וביום, והיו יכולים להחמיץ את הבצק בבוקר של ט"ו לצורך ט"ז, ואיסור בל יראה לא היה להם, ורק מחמת המהירות לא הספיק הבצק להחמיץ, וזכר לזה נצטוו באכילת מצה לדורות [והקשה המנחת שלמה] חלק ב-ג סימן נ"ח אות ו' אף שלא נצטוו בבל יראה, מכל מקום באיסור אכילת חמץ נצטוו, וכן באיסור הנאה שנלמד מהפסוק לא יאכל חמץ שכתוב בפסח מצרים, ואם כן איך הכינו חמץ לצורך מחר, הרי נהנים בזה שיש להם חמץ, ומוכיח מזה שלשמור איסור הנאה, כדי

38. הגרשז"א מבאר שהכוונה "למועדים אחרים" היא לפסוק בזכריה פרק ח', "כה אמר ה' צבאות, צום הרביעי [יו בתמוז] וצום החמישי [תשעה באב], וצום השביעי [צום גדליה], וצום העשירי [עשרה בטבת] יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים", ועל זה אנו מתפללים שה' יזכנו להגיע לאותם "מועדים אחרים".

39. העמק ברכה מבאר את נוסח הברכה "אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון", על פי דברי הנצי"ב, שגם אחר חורבן בית המקדש, המשכו

ואמרו: רב יוסף!

וגם שאלתי את תלמידי רב ששת: מאן הוא דאמר אגדתא בי רב ששת.

ואמרו: רב ששת!

והרי רב יוסף ורב ששת היו סומים, ואם סומא פטור מהגדה, איך הם הוציאו את כולם ידי חובתם?

ומשנינן: קסברי רבנן, רב יוסף ורב ששת: מצה בזמן הזה חיובה הוא רק מדרבנן [שמן התורה אין חייבין במצה רק כשיש קרבן פסח כדכתיב "על מצות ומרורים יאכלהו" כדלקמן קכ א], וממילא גם חיוב ההגדה בזמן הזה אינו אלא מדרבנן [כדררשינן "בעבור זה", בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך]. ולכן, היו יכולים רב יוסף ורב ששת להוציא הרבים ידי חובתן בהגדה, שהרי גם הסומא חייב במצות מדרבנן.

ומקשינן: מכלל, דרב אחא בר יעקב סבר: מצה בזמן הזה חיובה מדאורייתא?! שאם היה סובר שבזמן הזה דרבנן אם כן גם הסומא חייב במצה והגדה מדרבנן, ולמה

ולא עור, אלא שאם היה מגביה נראה כאוכל קדשים בחוץ, כאילו הקדיש את הבהמה מחיים לשם פסח ואוכלה עתה מחוץ לירושלים.

אמר רב אחא בר יעקב: סומא פטור מלומר הגדה.

שכתיב הכא בהגדה "והגדת לבנך בעבור זה עשה ה' לי".

וכתיב התם, בבן סורר ומורה, "בננו זה סורר ומורה".

ודרשינן בגזירה שוה מה לחלן, פרט לסומין, שאם היו אביו או אמו עורים אין נוהגים בו דין בן סורר ומורה, ש"בננו זה" משמע שהם מכירים אותו בראית העין.

אף כאן, פרט לסומא, שהוא פטור מהגדה.

ומקשינן: איני! והאמר מרימר: שאלתינהו לרבנן דבי רב יוסף, שאלתי את תלמידי רב יוסף: מאן הוא דאמר אגדתא בי רב יוסף מי קורא את ההגדה ומוציא את כולם אצל רב יוסף?

במצרים, אותו בלבד אפשר להביא גם לאחר החרבן. [ועיין עוד בספר דברי תורה על סדר פרשת השבוע לפי החזון איש, בהוצאת חברותא, לפרשת בחוקותי]. ולפי זה מתבאר נוסח הברכה "אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון", כלומר, אף שגם עכשיו אפשר להקריב קרבן פסח, בכל זאת אנו מבקשים שנקריב קרבן פסח שנתינת דמו תהיה לרצון, דהיינו, שיהיה בו גם ריח ניחוח, כשיבנה בית המקדש ויחזור ה' שנית לחפוץ בנו.

להקריב קרבן פסח בירושלים במקום המקדש, ובהכרח צריך לומר שבנו מזבח שעליו יזרקו את הדם. ואם כן קשה, מדוע לא הקריבו גם שאר קרבנות? ומתרץ הנצי"ב שבשאר הקרבנות כתוב "לריח ניחוח", ובתוכחה כתוב "ולא אריח בריח ניחוחכם", ולכן שאר קרבנות שמטרתם ריח ניחוח, לא יכלו להקריב אחר החורבן גם אם היתה אפשרות להקריבם כאשר אין הבית קיים, ורק קרבן פסח, שלא נאמר בו לריח ניחוח, אלא הוא זכר לנס שפסח הקב"ה על בתי בני ישראל

אלא "בעבור מצה ומרור" הוא דאתא. שתיבת "זה" אינה באה לדרשה, אלא לפשוטו של מקרא, שלכך אוכל מצה ומרור, זכר למה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים. ורב ששת ורב יוסף לא קיבלו מרבותיהם את הגזירה שווה של רב אחא בר יעקב.

שנינו במשנה: לפיכך אנחנו חייבין, ונאמר לפניו הללויה.

אמר רב חסדא אמר רבי יוחנן: "הללויה", ק"ז-א ו"כסיה" [כי יד על כס יה" בסוף פרשת בשלח], ו"ידידיה" שקרא נתן הנביא לשלמה, מילה אחת הן ואינה נחלקת לשתיים.

ש"הללויה" כולה, לשון הילול הוא. ולא "הללו את ה'". אלא שדרך הכתוב לסיים המילה באותיות "יה".

וכן "כסיה" הוא לשון כס, ולא "כס של ה'". וכן "ידידיה" כך שמו, ולא "ידיד ה'".

[הנפקא מינה: שצריך לכותבה בשורה אחת, ומותר למוחקה כולה].

רב אמר: "כסיה" ו"מרחביה" [האמור בהלל "מן המיצר קראתי יה ענני במרחביה"], מילה אחת הן, שמרחביה הוא לשון מרחב, ולא שה' ענני במרחב.

רבה אמר: מרחביה בלבד היא מילה אחת, והשאר הן שתי מילים.

איבעיא להו: "מרחב יה", לרב חסדא, מאי? האם היא מילה אחת או שתיים.

אמר רב אחא בר יעקב שהסומא פטור מהגדה [שבודאי דיבר בזמן הזה?]

אלא ודאי, הוא סבר שבזמן הזה מצה דאורייתא, וממילא הסומא פטור לגמרי ואפילו מדרבנן, שרבנן לא חייבו את הסומא רק כשעיקר החיוב הוא רק מדרבנן ולא בזמן שעיקר החיוב הוא מדאורייתא.

והא רב אחא בר יעקב הוא דאמר: [לקמן קכ א] מצה בזמן הזה דרבנן?

ומתריצין: לעולם סבר רב אחא בר יעקב שמצה בזמן הזה דרבנן. ומכל מקום הוא סובר שהסומא פטור לגמרי, ואפילו מדרבנן.

משום קסבר כל דתקון רבנן, בעין דאורייתא תיקון. וכשם שבזמן שביית המקדש היה קיים היה הסומא פטור ואפילו מדרבנן, כך בזמן הזה לא חייבו רבנן את הסומא במצה והגדה.

ומקשינן: לרב ששת ולרב יוסף נמי, הא ודאי כל דתקון רבנן בעין דאורייתא תיקון, ופטור הסומא לגמרי אפילו בזמן הזה. ואם כן, כיצד הם הוציאו את הרבים ידי חובתם, מאחר שהם פטורים לגמרי?

ומשנינן: רב ששת ורב יוסף חולקים על עיקר הדין של רב אחא בר יעקב שהסומא פטור מדאורייתא מהגדה. כי הכי השתא בשלמא התם, בכך סורר ומורה, מדהוה ליה למיכתב "בננו הוא" וכתוב "בננו זה", שמע מינה שכדי לדרוש "פרט לסומין" הוא דאתא.

אבל הכא, אי לאו שיהיה כתוב "בעבור זה", מאי לכתוב?